

דמוגרפיה וגיאוגרפיה בארץ ישראל

היחס המסמרי בין יהודים לשאינם יהודים במדינת ישראל דומה לזה שהיה עם קום המדינה • מאז הגדילו היהודים את מספרם בגלי העלייה, ואילו הערבים בריבוי פנימי

גדעון בר-לב

בארץ ישראל, בסיום תקופת המנדט, חיו כשני מיליון נפש ומתוכם כ-650 אלף יהודים. לאור הכרזת הא"ם על הקמת שתי מדינות היה ברור שלמדינה היהודית יהיה רוב יהודי בתוכם הגויאר גרפי שהוצע לה בתחלטה לאחר מאבקים קשים בשדה הדיפלומטי. לכן ההחלטה על הכרזת המדינה הייתה אמיצה, אך גם היו לה מתנגדים מביט. בתחילתה של מלחמת העצמאות היו בגבולות השליטה היהודית 156 אלף "לא יהודים" – מר סלמים, נוצרים ודרוזים. כלומר, עם הקמת המדינה היו יהודים 650 אלף, ואי-יהודים 156 אלף.

נשחזר להלן את העלייה לארץ משנת 1882, שנה שבה החלה "שיבת ציון השנייה". כשהסתמל היה העלייה הראשונה, שבאה בעקבותיהם של הפריעות ברוסיה, גורות ונידושים יהודים ממוסקבה. עד 1903 עלו ארצה כ-25 אלף יהודים מרוסיה ומי רומניה, וכ-2,500 מתימן. מספר העולים היה קטן לכאורה, אך היה גדול מאוד ביחס לאוכלוסייה הייחודית שכבר הייתה בארץ. בתוך עשרה הגיעו לכ-47 אלף יהודים בארץ ישראל. רוב העולים התיישבו ביפו ובירושלים, אך מיעוטם הקימו את המשק המושבות בארץ בתפרסות ארצית, ממטולה ויסוד המעלה, דרך זיכרון יעקב וחידוש היישוב בראש פינה, ועד ראשון לציון. באותה תקופה החלה תחילתה של השפה העברית והקמת בתי ספר עבריים, וגם מוסדות חינוך במימון וחובבי ציון ובראשם אחד העם, שאף יזם את הקמת ארגון המורים כדי לארגן השתלמויות למורים בעברית וביחודות.

הגל השני של העולים, העלייה השנייה, החלה לאחר הפוגרום הנורא בקישינב ב-1903. משנת 1904 ועד 1914 עלו כ-35 אלף יהודים מרוסיה ומפולין בעקבות הפריעות וקצת איריאולוגיה צירנית, שהחלה להתרחב אחרי הופעת ספרו של הר"ל צל "מדינת היהודים" והקונגרסים הציוניים. אמנם הרצל נפטר בשנת 1904, אך הקונגרסים והפעילות בבריטניה המשיכו, והקונגרס השביעי בשנת 1905 כבול ברוח הצעה של הבריטים להתיישבות באוגנדה ומתחוק את הקשר לציון.

באותה תקופה הוקמו 47 יישובים כפריים, שכללו עוד 32 מושבות, אך גם ארבעה קיבוצים, שלושה מושבים ושמונה חוות ומסורות חינוך. אם בעלייה הראשונה התיישבו 500 איש בהמשך מושבות, הפעם הגיעו כ-12 אלף איש ליישובים הפכריים, וההתפרסות הגיאוגרפית בארץ ישראל הפכה מוגבלת ברובה מאור.

לאחר מלחמת העולם הראשונה החלה העלייה השלישית, אשר אף היא הגיעה ברובה מרוסיה ומפרסיה, ומיעוטה מליטא ומרומניה. העלייה התנה בעיקרה את איריאולוגיה והושפעה מהצדדת בליפור בשנת 1917 לאחר כיבוש ארץ ישראל על ידי הבריטים. באותה תקופה סוחרו "הסתדרות העובדים הכללית" וארגון "ההגנה", והוקמו קבוצות לסלילת

כבישים ותעשיות חדשות. כסוף תקופה זו, בשנים 1922-1923, נערך המפקד הראשון על ידי הבריטים ונמקרו כ-84 אלף יהודים. מהמפקד אפשר ללמוד כי גם היתה הגירה שלילית מארץ ישראל עקב הקשיים הכלכליים וקשיי ההסתגלות, מוות ממחלות ועוד. במפקד זה נמנו כל התושבים בארץ, כ-750 אלף נפש. כלומר הגיענו ל-11 אחוזים מכלל התושבים בארץ ישראל המנדטורית, לאחר שעבר הירדן והעבר ליד השושלת האשמיית. העלייה הרביעית היתה בין השנים 1924-1928, ובמהלכה עלו כ-67 אלף נפש מבני המעמד הבינוני, חיזוק את הערים באותה תקופה. נוסף על האנשים שישמיות ועל הלאומנות שהתגברה באירופה, צומצמו האפשרויות להגירה לארצות הברית בעקבות חוקים חדשים משנת 1924. לעולים גם היה חלק בפיתוח המושבות על ידי פיתוח ענף הפרדסנות. העלייה החמישית שהחלה בשנת 1929 ונמשכה עד 1939, מאופיינת בעלייה גדולה, בעיקר משנת 1933 שבה עלה היטלר לשלטון. בסך הכל עלו בה כ-250 אלף נפש. עם העולים נמנו אקרמאים רבים ומזויקאים שהקימו את התומרות הפילורמוניות. עלייה זו עמדה בסיומ הכפלת אוכלוסיית היישוב היהודי בארץ, שהגיעה לכ-475 אלף נפש ערב מלחמת העולם השנייה. חלקם בתושבי הארץ הגיעו לכ-40 אחוז.

התקופה הבאה היא תקופת "ההעפלה", שנקראת גם עלייה ב', לאחר שמנהיגי היישוב נואשו מהסכמת הבריטים לפתוח את שערי הארץ לניציולי השואה ופליטיה. תחילת הפעולות היתה ביבשה, בגבול הצפון מלבנון, משנת 1930 לערך. אחר כך עברה ההעפלה לשיטת הברחה בלתי לגלית של אוניות קטנות, שהלכו וגדלו עד לייצוא אירופה תש"ז שבה הפליגו 4,530 ערלים, וכידוע בתום מאבקים היא גורשה חזרה להמ"ב בורג, נמל המוצא. בתקופה זו העלתה העלייה הבלתי חוקית לארץ כ-100 אלף נפש, שרובם גורשו לאירופה או לקפריסין בסוף התקופה. בסיום המנדט היו כ-650 אלף יהודים בארץ ישראל בתחום השלטון הישראלי.

מכאן ואילך התהפכה המגמה ומ-40 אחוז יהודים בכל ארץ ישראל, הפכו לרוב של 81 אחוז בחלק היהודי של הארץ. במפקד של סוף 1948 כבר נמצאו כ-760 אלף יהודים. בעקבות המלחמה שכפו עלינו שבע מדינות ערב, הפכו גם היהודים בחלק ממדינות האיסלאם לאוכלוסייה בסכנה, והם התארגנו לעליית חירום לכל מי שרצה ויכול.

בחדש מאי 1949 התיר שלטון תימן ליהודים לעזוב את המדינה, והחל מבצע הטסה לארץ שנקרא "מרכב הקסמים". בתקופת המבצע העלו לארץ רץ 90 אלף נפש יהודים תימן, דרך מנהה שהוקם בעדן ובו רוכזו היהודים מכל קצווי תימן. בשנת 1950 החל "מבצע עורא ונחמיה" להעלות יהודי עיראק. כמעט כל יהודי עיראק, כ-120 אלף נפש, עלו במבצע שהסתיים בשנת 1951. עליית יהודי מרוקו היא סיפור מתמשך עם נקר

המושבה ראשון לציון

המושבה יבנאל

בהתמטטות המשטר הסובייטי בשנת 1990 החלה העלייה הגדולה מברית המועצות, שנמשכה עד 2006 והביאה לארץ יותר ממיליון נפש, שחלקם עזבו וכנראה 950 אלף מהם נשארו בארץ. בכל תקופת המדינה החושה, התפתחה האוכ לוסיה הערבית שבתוכה בממדים שאין דוגמתם בעולם – 3.1 אחוזים לשנה. אוכלוסייה שהגיעה בסוף 2007 לכ-1.4 מיליון נפש, שהם כ-20 אחוז מתושבי המדינה ובכלל זה ערביי ירושלים המודרנית, שסופחה למדינה לאחר 1967.

לסיכום: היחס המסמרי בין יהודים לשאינם יהודים במדינת ישראל דומה לזה שהיה עם קום המדינה. היהודים הגדילו את מספרם בגלי העלייה, ואילו הערבים בריבוי פנימי בעיקר, אך גם בסרי פוח שטחים על ידי ישראל. ■

דמוגרפיה וגיאוגרפיה בארץ ישראל

יונה לוי גרוסמן

כאשר רוצים בתמונה אמינה של מפת ההתיישבות בארץ, רצוי לבדוק את כל גלי ההתיישבות בה ולא רק את אלה של היהודים • מבט מזווית נוספת לזו של גדעון ברילב

ישור חולות תל אביב 1909

שומר חימיני בבן שמו

חימה ב-1875

קבר יוסף בשכם 1865

באר ראשונה בראשון לציון

רבים לעלות לא"י לפני מלחמת העולם השנייה ואף למלט את נפשם מציפורני הנאצים תוך כדי המלחמה באירופה ובצפון אפריקה, בה בעת לא הייתה כל מניעה מערבים להגר מארצותיהם מצפון, מערב ודרום הארץ, אל תוככי א"י. והם עשו זאת בהמוניהם. הלקם בעקבות פרנסה ויחס טוב שקיבלו אצל היהודים, שעסקו בהפרחת השממה ויבוש ביצות. הלקם חיפשו עבודה במחנות הצבא הבריטי. אחרים הובאו ביזמת הבריטים ויש שנהרו לקריאתו של האני אמוין אל-חויסיני לבוא ולהתיישב בארץ וכך למנוע מיהודים להתיישב בה. נחזור לתוספת בהגדרת הפליטה. שנתיים לפני 1948 היא 1946. שנה קודם נסתיימה מלחמת העולם השנייה. שירי הפליטה של העם היהודי ממחנות ההשמדה מנסים להגיע למולדתם. הם מנסים בורכים רבות אך ברוב המקרים אנוניות המעפילים נתפסת עליידי הצי הבריטי ומורחקת מהמולדת. ועדת פיל מסתובבת בארץ-ישראל המערבית ליריד וממפה את אוכלוסייתה במטרה לחלקה בין היהודים וערבים על-פי מפקד האוכלוסיה בכל אזור ואזור. היהודים נבלמים מלהגיע למולדתם, אך הערבים עוזבים את בתיהם ומולדותיהם ונודים רים בהמוניהם לפלסטינה. התוצאה לכל זה היא מפת החלוקה של ארץ-ישראל 1947.

אלו הן השנתיים שבשנתיים הוקמו ונתמכו מיד גות הפליטים הפלסטינאים והן גם אלה שקיבעו את הגותן של שני שלישי ערבים לעיר העצמאות ב-1948. ולבסוף, תהיה אחת משלי אצין לפניכם. היכן המפתחות של בתי משפחתי שהוסמרו בשואה? היכן מפתחות בתי היהודים שנרצחו בחרבון 1928? היכן המפתחות של בתי 250 משפחות החרדים שחיו מאות בשנים בעיר עזה ונסו על נפשו שם מהעיר באותה שנה ממש? מדינת ישראל קלטה פליטים לרוב. היכן הם כל המפתחות של כל הפליטים היהודים שהגיעו מכל ארצות ערב ומאירופה? האם חשבתם מתי נמצאים בירינו מפתחות בתינו? כאשר אנחנו נסים על נפשנו או אולי כאשר נכנסים ורוצחים אותנו בתוך הבית? בדרך כלל מפתח ביתי נמצא בידו כאשר אני יוצאת בצורה מסודרת מפתח ביתי? אני ממליצה מאד לקרוא את הספרים הבאים: "יומן מרחב תיכוני" מאת ריצ'רד מינינגטון שהיה קצין המודיעין הראשי של גנרל אלנבי. "מאז ומקדם" מאת ג'וזף פיטרס. פיטרס, כ"א שירת הירדנית באהדתה לעניין הפלשתיני, מביאה לפנינו ממצאים שעינו של יהודי לא הורשתה עד כה לשווק. וכמוכן, תשוטטו באתרים רבים של אנשים אשר מצאו את בתי כמות סביבתם מופיעים כנכסים השייכים לערבים באתרי התעמולה והשקר "הפלסטינאים".

הכותבת היא חברת מושב מושב עין

הבשור www.art-gallery-yona.com

הן היו מודולות ונחשלות והתמקדו בעולי הרגל שהגיעו למקומות הקדושים. מרחק ערים נדרו בדואים להם הייתה הארץ אזור למעבר בין מצר רים לערב. ספרים של שליחים אשר מיפו את אוכלוסיית הארץ מטעם האפיפיור, ממלאים את ארכיוני הוותיקן ומעידים על כך. שנת 1831 היא שנת ציון בשינוי הדמוגרפי בא"י. איבריהם פאשא, בנו של שליט מצרים, כרש את הארץ כמעט על קושטא, ומסיבות לוגיסטיות ופוליטיות מיישב פלאחים מצרים על אדמת ארץ-ישראל. במסגרת ביטוס שלטונו הוא טובח בכדואים ואוכלוסיות אחרות. ב-1841 צבאו נהרף על-ידי העות'מאנים ושארית צבאו מתפורר בין השכונות תוך כדי שרפת מקומות יישוב כמו חב' הון ורציחת אוכלוסייתן. זוהי תחילת ההתיישבות הערבית בא"י. כמחצית מאוכלוסיית יפו הפכה מצרית. מאוחר יותר הם יתפשטו לתל ככור ויב' נו את סכנת אבו-כביר ואת סכנת אל-מצריה שתבנה מלבנים שהוזמרו על-ידי העות'מאנים מברני תל-אביב ותקרא, עם הזמן, מנשייה.

ב-1857, כאשר השלטון העות'מאני מבין שהפרייה של האימפריה ריקה מאדם ובכך מומינה פלישות ערביות, הוא יוצא בקריאה לעולם לבוא וליישב את הארץ. כך התיישבו בא"י פליטים אלג'יריים כמו מש' אל-חויסיני, שברחו ממולדתם אחרי מאבק רווי רמים על השלטון שם, צ'צ'נים שברחו ממכרתם על רקע מלחמתם ברוסים, ובוסי נים, כאשר נכשלו במאבקם באוסטרים. וכמוכן, גם הטמפלרים, האמריקנים ואחרים. המתיישבים האלה זכו לקבל ארמנות ותמיכה כלכלית מהשלטון העות'מאני. זאת לעומת הקשרים בהם נתקלו היהודים של אותה התקופה, כי הרי הודים היו הקבוצה היחידה לה היו שאיפות לאומיות בחבל ארץ זה. מי שהצליחו להגיע לא"י נאלצו לרכוש במחיר מופקע ארמות שלא היו ראויות להתיישבות באותה עת, בין היתר בגלל קרחת המלריה.

רוב הארמות שהיהודים הצליחו לרכוש היו לא ראיות להתיישבות או אדמות שנמסרו על-ידי העות'מאנים לאלג'יריים ואלה מאסו בהן ועברו לחיות במשק או בירוד. גל נוסף של התיישבות מצרית בא"י התרחש אחרי גמר כריית תעלת סואץ ב-1869 - כאשר פלאחים מצרים שעברו בעבודות הכרייה לא יכ' לו לחזור לביתם ולאומותיהם שנמסרו לאיחיים שנשארו בבית. הפועלים הללו עלו צפונה ותגברו את התיישבות המצרים שקימו להם. אבל, ההתיישבות הערבית המאסיבית ביותר חלה עם כיבוש הארץ על-ידי האנגלים ב-1914. ב-1917 יצאה בריטניה הגדולה בצורה המוכרת לנו בשם "הצהרת בלפור" להקמת בית לאומי לעם היהודי בשטחי שלטונה בפלסטינה. פלסטיני נה דאו חלשה על שתי גרות הירודן. מאוחר יותר שטחי פלסטינה שמוחתה לירדן נמסרו לעבדאללה כאת תורה על עזרתו במלחמה נגד העות'מאנים ואילו "התורה" ליהודים שקיבלו במלחמה הייתה באמצעות חוקי הספר הלי בן הראשון ב-1922 (ראשון מתוך שלושה). החוקים נוסחו כדי להשקיע את כעסם של הערבים במצרים, עיראק, סוריה וכו', שלא ראו בעין יפה מוחן וכוחות ריבוניות יהודים שהיו דמים (תושבים הייבים כדמי הנות) בעיניהם. כדי לרצות אותם קבעו הבריטים חוקים אשר הגבילו את עלייתם של יהודים לא"י במכסת אשר גדולתה היה תלוי במידת הלחץ של הערבים על השלטון האנגלי. וכך, בשעה שחוקי הספר הלכו מנעו מיהודים

לתעמולה הערבית יש עניין רב לקבע ביוקון הקולקטיבי של הציבור הערבי והעולמי גם יחד את שנת 1948 כנקודת מפנה בשינוי הדמוגרפי של ארץ-ישראל. לצערי גם היהודים, בגלל עצב לוח או כשל בורות ואולי שניהם גם יחד, אינם מטריחים עצמם לבדוק את האמיתות הדמוגרפית ותל אשורן.

אמנם מה שנקרא בפי החלוצים "שיבת ציון השנייה" החלה בשנת 1882 עם עליית החלוצים הראשונים. אבל, אין הדבר אומר כי לפני זה לא היו בודדים, ואף קבוצות גדולות שמנו אלפי יהודים, שהגיעו להתיישב בארץ. ב-1740, לדוגמה, הגיעו עשרות אלפי חסידים שהתיישבו בתל אביב, ירושלים, צפת וטבריה. הייתה גם עליה מתימן וספרד. יהודים תמיד עלו לארץ, גם אם לעיתים קרובות חייהם היו בסכנה. למרות זאת, עד תחילת מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, שמונים אחוז מאוכלוסיית ירושלים היו יהודים. התעמולה הערבית מעלה על גס את העובדה, כי בשנת 1948, שנת העצמאות של מדינת ישראל, נט הנכחה שלהם, במרחב שבין הירדן והים היו שני שלישי ערבים ושליש יהודים. ובמסגרת תעמולה זו הם מתמקדים תמיד אך ורק על העלייה היהודית לארץ-ישראל. הערבים, לעומת מי שדביקים באג'נדה הזאת, חיים כאן מאז ומקדם ורק מתרבים. אבל העובדות ההיסטוריות מספרות לנו סיפור אחר. היסטוריה, ההתיישבות היהודית והערבית בא"י רץ אל תהלה לא ב-1882 ולא ב-1948. כדי לבטא את טעונו לא אחזור לאחור אל התקופה הבינונית ותקופת החליף עומר, תקופות בהן רוב תושבי ארץ-ישראל היו יהודים. די לנו בבריכת 150 השנים האחרונות כדי ללמוד כי מי שקראים לעצמם "פלשטינים" הם מתיישבים חדשים בארץ-ישראל. אם כך, כאשר רוצים בתמונה אמינה של מפת ההתיישבות בארץ, רצוי לכרוך את כל גלי ההתיישבות בה ולא רק את אלה של היהודים.

אתחיל במסקת בינלאומי המגדיר מיהו פליט. לא"ים" היו הגורם אוניברסלית לפליט. כל אדם העומד בדרישות הגדרה הזאת יחשב לפליט ועל כך יקבל את התמיכה הכלכלית והמשפטית שהא"ים" נתן לפליטים. ההגדרה אומרת: "כל אדם שנאלץ לנטוש את ביתו הקבוע במקומו מטעמי מאז ומקדם, יחשב לפליט". במקרה אחד ספציפי ובלחץ הליגה הערבית נוסף להגדרה אוניברסלית זו משפט נוסף האומר: "כל ערבי שעזב את ארץ-ישראל ב-1948 ושהה בה שנתיים יחשב גם הוא פליט".

ובכן, אמנם עם פרוץ הלחימה על ארץ-ישראל ב-1948 היו בארץ שני שלישי ערבים ושליש יהודים, אבל, לא כל הערבים היו בארץ-ישראל מאז ומקדם. או שיש מי שטיען (כמו בנספח להגדרת הא"ים לפליט), כי כאשר ערבי נמצא בארץ שני תיים הם שווי ערך ל"מאז ומקדם".

אבל, מי שהאמת היא נו לרגליו, עברו שנתיים הן שנתיים. אם כך, מרוע התעקשו מדינות הליגה הערבית לקבוע שנתיים: מרוע לא חמישית או עשירי ואם כל הפליטים היו כך או כך מילידי הארץ, או לשם כל המאבק לשינוי ההגדרה? מכאן, למען נוכח לרוב באופן נכון בנושא הדימוגרפיה של א"י, יש ללמוד ולרדן גם על תהליך ההתיישבות הערבית בארץ-ישראל בעת החדשה. השלטון העות'מאני הונח את א"י שהייתה פריפריה נידחת בעירי. רוב האוכלוסייה, שהייתה יהודית ונוצרית, התרכזה בערים המרכזיות, שגם